

Predlog izdavačkim kućama

RODNO OSETLJIV JEZIK UDŽBENIKA: UDŽBENIK BIOLOGIJE*

O rodno osetljivom (balansiranom) jeziku u udžbenicima pisano je u poslednje vreme više, uglavnom na osnovu analize udžbenika iz društvenih i humanističkih nauka. Ovde dajem sugestije za udžbenike iz prirodnih nauka - biologija. Može se primetiti da autorke, Vesna Miljus i Zorice Radišić, znaju za potrebu rodno osetljivog jezika u udžbenicima, što se vidi po doslednom obraćanju učenicima u oba roda (“Sigurno si do sada čuo/la različita objašnjenja...”), pa kao tehničko rešenje ovog zahteva koriste kosu crta. Ali princip **ne** primenjuju dosledno i na druge osobe koje se u udžbeniku pojavljuju: istraživači i istraživačile i sl. Tako u nastavku istog teksta stoji: “Brojni naučnici, a naročito brojni **biolozi** zastupaju teoriju o nastanku... koju zovemo teorija organske evolucije”. (bold S.S), jer u autorčenisu sigurne u sintaksički oblik rečenice kada treba uneti i rodnu perspektivu (umesto **biolozi**, budući da je ovde diskusija o tome koji nastavak za žensku osobu biologa: **biološkinja**, **biologica**)..

Evo kako bi se moglo napisati:

Naučnici i naučnice (ili druga mogućnost u skladu sa prvom: naučnici/ce) naročito u **biologiji**. Razumljivo je da su imale problem da takav zahtev dosledno provuku kroz udžbenički tekst jer od nas koje se bavimo rodno osetljivim (srpskim) jezikom nisu dobile dosledna uputstva kako pisati rodno osetljivim jezikom u udžbeničkoj literaturi, nego samo naunu analizu čega to sve u udžbenicima ima a nije poželjno.

Ovde dajem prilog toj problematici.

Uputstvo 1: Dosledno pisati i lično ime uz prezime istraživača i istraživačica i upućivati i na njihove fotografije u tekstu. Time se ime i lik povezuju u jedinstvenu mentalnu prezentaciju u dugoročnoj memoriji. U tekstu se obavezno pozvati na istraživače čije ime i fotografija se pominju, što do sada nije slučaj. Inače neće biti efekta u zapamćivanju. Ao analiziramo ovaj udžbenik sa stanovišta broja osoba na fotografijama, više je muških osoba nego ženskih na fotografijama. Kada su ženske osobe na fotografijama, najčešće

nedostaje jedan podatak: lično ime, profesija, država i sl. Zato se uputstvo odnosi na balans fotografija po polu.

Uputstvo 2 :Kad god je to moguće, stavljati fotografije muških i ženskih osoba (dečaka i devojčica, istraživača i istraživačica) u podjednaku broju.

Na primer, u oba navedena udžbenika dominiraju muškarci istraživači, i na fotografijama, i na crtežima (ovo drugo je dominantno). Predlog, svuda gde je nauka u pitanju, crtežom rešiti i mušku i žensku osobu, ili oboje zajedno (to važi i za učenike).

1. Primeri iz udžbenik za V razred.. Autorke navode 3 važna naučnika: jedan strani (Darvin) i 2 nasa Josif Pančić i Mileva Marić, njihova imena pisu uz fotografije(str 12). Ali ona je Mileva (Marić) **Ajnštajn!** Ona se potpisivala samo sa **Mileva Ajštajn** nakon udaje. Ono što je ovde važno jeste da fotos nema nikakve veze sa tekstem jer NJE u tekstu nema! Tako da učenici ne znaju za šta vezuju nju ni po liku ni po etiketi za identifikaciju, a autorke udžbenika upućuju učenike da o njoj istraže (“Pronađi u literaturi više podataka o naučnicima *sa slike*”) (italik S.S). Ali, autorke je ne svrstavaju ni u kakav okvir da bi učenici mogli da obave taj posao.

Usput: Uputstvo bi trebalo da glasi, ako bi ona bila na fotografiji:

“Pronađi u literaturi više podataka o naučnicima i *naučnici* sa fotografije”.

Ali, učenici neće pronaći ni jedan podatak da je Mileva Marić naučnica, nego da se *smatra* da je ona naučnica... Opasno je po nauku učenicima davati poluistine.

2. Primer u udžbeniku za VI razred (str. 118) Kada autorke objašnjavaju ribu latimarija (str. 118) stoji tekst: “Latimarija... je ime dobila po direktorki prirodnjačkog muzeja, gospođici Latimar, koja je prva opisala ovu neobičnu životinju.” Uz tekst je i fotografija na kojoj je riba u prvom planu i istraživačica u drugom planu. Ona nema lično ime, ima titulu *direktorke*, ali je *gospođica*. Nigde drugde istraživačka ličnost nije određena sa gospodin (na primer, gospodin Čarls Darwin!). Dakle, ona nije istraživačica nego direktorai gospođa, samo je po njoj riba dobila ime. U zadacima nema uputstva da više istraže učenici o **pronalazačici ...**

3. Primer iz udžbenika za VI razreda. Samo se daje fotografija **boginje Atine**, uz koju piše identifikacija, na samom početku lekcije u odeljku “Nastanak i razvoj života”. U tekstu nema nikakva natuknica koja nju povezuje sa nastankom. tj. teorijom organske evolucije. Ona ostaje imenovana, ali nedelatna u svesti učenika i oni je neće zapamtiti. Za

razliku od ovoga, muškarci istraživači imaju ime i prezime i deo teksta, u kojem su obeleženi posebnom bojom – da se zapamte: Ernest Hekel (“Autor jedne od teorija je čuveni nemački zoolog **Ernest Hekel**)... Teoriju o nastanku i razvoju životinja objavio je i jugoslovenski zoolog **Jovan Hadži** (str. 32). Svaki ima identifikaciju naučnu (zoolog) i državnu (nemački, jugoslovenski!!). Kad autorke navode istraživačice, nema ovih identifikacija... učenici ne znaju gde da ih smeste geografski, politički ili nacionalno...

Uputstvo 3: KADA NAVODITE FOTOGRAFIJE DRUGIH OSOBA (KOJE SLUŽE KAO PRIMER UZ TEKST) VODITE RAČUNA DA BUDE PODJEDNAK BROJ MUŠKIH I ŽENSKIH OSOBA

Objašnjenje. Putem fotografija učenici stvaraju pojam da u prirodnim naukama ima žena zaslužnih za razvoj nauke.

4. Primer zanimanja osobe. U udžbeniku su ribolovci koji su uhvatili veliku ribu (str. 117), kao da nema žena pecaraški ili ribolovki!

Predlog: zanimanja koja se obično smatraju (nepravедno) muškim, davati na fotografijama i ženske osobe za ista ta zanimanja.

5. Primeri za grafičko oblikovanje teksta udžbenika. U oba udžbenika dosledno se koristi crtež debeljuškastog, starog naučnika sa bradom i prslukom koji je indikator svakog novog dela teksta udžbenika (istraživači, zadaci...).

Uputstvo 4: Izbegavati grafička rešenja kojima se pojačava dominacija jednog (muškaraca) pola u udžbenicima za prirodne nauke.

Objašnjenje. Činjenica je da je danas u biologiji mnogo više istraživačica i studentkinja. Biologija je postala tipičan primer ženske naučne discipline. To se mora odraziti i u udžbeniku štampanom u XXI veku!

Predlog: Ili uvesti naizmenično ovakve etikete muške i ženske osobe, ili uvesti neki grafički znak koji nema obeležje pola tj. osobe.

Ovako je poruka u celom udžbeniku da je nauka muška stvar. Tako je na početku udžbenika za VI razred (str. 10) fotografija muškarca i ispod piše “naučnik u laboratoriji”.

Šta mogu biti alternative ovoj fotografiji?

1. Fotografija na kojoj su naučnica i naučnik kako rade zajedno i time se šalje poruka da je u pitanju timski rad u nauci.

2. Može sa jedne stranike ON, nešto eksperimentiše, sa druge Ona...nešto radi sa životinjama (jer je u pitanju zoologija).

6. Primeri za polu i rodnu diskriminaciju. Primer u udžbeniku je tekst o krznašicama i sud da ih ljudi uništavaju radi krzna i apel “ako želimo da sebe nazovemo **odgovornim i humanim** ljudima” (str. 174). Tu je i fotografije ispod koje piše “Manekenka u bundi i šubari od prirodnog krzna”. Isturena je žena (manekenka) koja prikazuje to lepo krzno da na njoj učenici formiraju svoj negativni stav prema “ljudima koji uništavaju krznačiše”, a ne na trgovcima koji zarađuju na prodaji tog krzna.

Uputstvo 5: NE UZIMATI ŽENE ZA LOŠ PRIMER ODNOSA PREMA PRIRODI
Šta bi mogla biti alternativna fotografija?

1. Neki trgovac koji trguje, preprodaje, drugi kupac odnosi to krzno i u fokusu su pare. Budući da je udžbenik obrazovni i vaspitni medij, onda oni i one koji pišu udžbenike moraju biti svesni sopstvene patrijarhalne predstave o prirodnim naukama rezervisanim za muškarce, odnosno da su žene tu samo da to sve ‘kvare’.

7. Pronaći u literaturi poznate istraživačice i uvrstiti u udžbenik. Autorke ne navode imena poznatih istraživačica, kao što je Hiltegard fon Bingen, koja je prva sistematizovala sve vrste biljaka... pre Mendeljejeva. Tačnije, autorke ne prate noviju literaturu u kojoj je mnogo podataka o doprinosu žena razvoju prirodnih nauka (Dragana Popović, 2007).

Predlog izdavačkim kućama: Svaki udbenik pre nego što bude odobren da prođe kroz redakciju rodno osetljive procene.

Literatura

Popović, Dragana 2004, Nauka, rod, moć slučaj Srbija, *Genero*: časopis za feminističku teoriju, 4-5, 124-134.

Popović, Dragana 2007, Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna, *Flogiston*: časopis za istoriju nauke, Muzej nauke i tehnike, Beograd, br. 15, 73- 86.

*Vesna Miljus i Zorice Radišić, 2008.

BIOLOGIJA za 5 razred osnovne škole; BIOLOGIJA za 6 razred osnovne škole, Klett, Beograd